

балалардың аналитикалық ойлауын дамытады. Сонымен қатар, ЖИ этикасы, деректердің құпиялылығы мен жасанды интеллекттің ықтимал қауіптері туралы білім беру де маңызды.

Бастауыш сынып оқушыларына ЖИ технологияларын түсінуге көмектесудің тағы бір тиімді жолы – білім беру процесіне дауыстық көмекшілер, адаптивті оқыту платформалары мен бағдарламаланатын роботтарды енгізу. Бұл құралдар оқыту процесін жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың ЖИ-мен өзара әрекеттесу тәжірибесін арттырады. Теориялық білімді практикалық қолданумен ұштастыру арқылы оқушылар жана технологияларды саналы түрде қабылдап, оларды тиімді пайдалану дағдыларын меңгере алады.

Жасанды интеллектті бастауыш білім беру жүйесіне енгізу оқушыларды ерте жастан технологиялық сауаттылыққа үйретіп, олардың цифрлық әлемде өз орнын табуына ықпал етеді. Бұл бағыттағы жұмысты одан әрі дамыту үшін ЖИ сауаттылығын қалыптастыруға арналған арнайы оқу бағдарламаларын әзірлеу, педагогтерге әдістемелік қолдау көрсету және балаларға арналған ЖИ білім беру платформаларын дамыту қажет. Сонымен қатар, ЖИ технологияларын инклюзивті білім беру мақсатында қолдану да ерекше назар аударуды қажет етеді.

Жасанды интеллекттің қоғамдағы рөлі артқан сайын, оны тиімді әрі жауапкершілікпен пайдалану дағдыларын ерте жастан қалыптастыру маңызды. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының ЖИ сауаттылығын дамыту – олардың болашақта цифрлық әлемнің белсенді және саналы азаматтары болып қалыптасуына жасалған маңызды қадам.

Әдебиеттер тізімі:

1. Беспалько, В.П. Педагогика және прогрессивті оқыту технологиялары. - Мәскеу: Жоғары мектеп, 2019.
2. Вяткин, Б.А. бастауыш сынып оқушыларында танымдық құзыреттілікті қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық негіздері. – Санкт-Петербург: Питер, 2020.
3. Гальперин, П.Я. оқыту және даму психологиясына кіріспе. - Мәскеу: Академия, 2018.
4. Дружинин, В.Н. цифрлық орта жағдайындағы балалардың когнитивті дамуы. - Мәскеу: Логос, 2021.
5. Касаткина, Е.И. сандық педагогика: әдістемелік негіздер және практикалық қолдану. – Екатеринбург: Орал университеті, 2022.
6. Мещеряков, Б.Г., Зинченко, в. п. психологиялық терминдер сөздігі. - Мәскеу: Психология, 2020.
7. Петрова, И.В. бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы ойын технологиялары. - Қазан: Таткітап, 2019.
8. Селевко, Г.К. Заманауи білім беру технологиялары. - Мәскеу: халықтық білім, 2021.
9. Чельшкова, М.Б. білім беру сапасын бағалау: цифрлық технологиялар және ЖИ. – Новосибирск: Сібір ғылыми баспасы, 2022.
10. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: OECD Publishing, 2020.
11. Papert, S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. – New York: Basic Books, 1993.
12. Resnick, M. Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play. – Cambridge, MA: MIT Press, 2017.
13. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers. – Paris: UNESCO Publishing, 2019.

Базылханова А.Е. Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Педагогика факультеті, М2-МДОЖТ-23-(1к) тобы
(*Бельгибаева Г.К., п.ғ.к., қауымдастырылған профессор*)

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ТӘРБИЕШІСІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК МОДЕЛІ

Соңғы жылдары елімізде орын алған білім беру саясатындағы өзгерістерге, уақыт талабына, инновациялық экономиканың қажеттіліктеріне, ақпараттық қоғамның талаптарына сәйкес педагог кадрларды даярлауды жаңғыртудың қазіргі жағдайында педагогтердің кәсібилігін дамыту ерекше өзекті болып отыр. Кәсіби құзыреттіліктері бар маман даярлау, мұғалімдердің жеке және кәсіби дамуға деген ұмтылысын күшейтетін тетіктерді зерттеу мәселесі аса маңызды, өйткені қоғамдағы прогрессивті өзгерістердің динамикасы көбінесе оның кәсіби және педагогикалық мәдениетінің деңгейіне байланысты. Бұл мәселе мектепке дейінгі білім беру жүйесіне де қатысты, баланың мектепке дейінгі білім алуының ерекше

маңыздылығын ескере отырып, жоғары деңгейдегі мамандарды дайындау процесін қамтамасыз ету қажет. Осыған байланысты мектепке дейінгі білім беру мекемесі педагогтерінің кәсіби деңгейін арттыру, заманауи мұғалімге және оның өзін-өзі тәрбиелеу деңгейіне қойылатын талаптарды арттыру мәселесі маңызды орын алады.

Қазіргі қоғамның дамуы мектепке дейінгі білім беруді ұйымдастырудың ерекше жағдайларын, инновацияларды, балалармен жұмыс істеудің жаңа технологиялары мен тәсілдерін қарқынды енгізуді талап етеді. Бұл жағдайда кәсіби құзыреттілік ерекше маңызды, оның негізі тәрбиешілердің жеке және кәсіби дамуы болып табылады. Сондықтан қазіргі уақытта заманауи, қарқынды өзгеретін әлемде жеке тұлғаны тәрбиелеуге қабілетті педагогтің білікті, шығармашылық ойлайтын, бәсекеге қабілетті тұлғасына сұраныс күрт өсті.

Педагогикалық қызмет - аға ұрпақтан кіші ұрпаққа адамзат жинаған мәдениет пен тәжірибені беруге, олардың жеке дамуына жағдай жасауға және қоғамдағы белгілі бір әлеуметтік рөлдерді орындауға бағытталған әлеуметтік қызметтің ерекше түрі (В.А. Сластенин) [1, 18]. Педагогикалық қызметті жобалау мен жүзеге асырудағы педагогтің кәсіби құзыреттілігін сипаттауда; педагогтің біліктілігін арттыру жүйесін дамытуда; педагогтің біліктілік талаптары мен еңбек функцияларының деңгейлерін белгілеу және бағалауда "Педагог" кәсіптік стандарты қарастырылады. Стандарт келесі құзыреттерді анықтайды [2]:

1. Кәсіби құндылықтар (өзінің кәсіби қызметін құрмет пен жауапкершілік, адалдық пен әділеттілік негізінде орындайды);

2. Кәсіби білім (білім беру, мәдени құндылықтар және оқыту теориясы саласындағы стратегиялық құжаттарды білу негізінде сапалы оқытудың педагогикалық тәсілдерін түсінеді);

3. Оқыту практикасы/оқыту және тәрбиелеу (оқу процесін жоспарлайды, барлық білім алушылар/тәрбиеленушілер үшін қауіпсіз, қолайлы орта ұйымдастырады және оқыту мен тәрбиелеу мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз етеді);

4. Кәсіби даму (өзінің кәсіби өсуін басқарады және тиімді педагогикалық қызмет үшін құзыреттерді дамытады).

Қазіргі таңда "құзыреттілік" ұғымының әртүрлі анықтамалары бар. А.М. Бородич, Р.С. Бурениң пікірлерінше, құзыреттілік – бұл білім, тәжірибе, құндылықтар, оқыту арқылы алынған бейімділікке негізделген жалпы жиынтық. Ол лауазымды тұлғаның жеке мүмкіндіктері, оның белгілі бір шешімдер шеңберін әзірлеуге қатысуға немесе белгілі бір білім мен дағдылардың арқасында мәселелерді өзі шешуге мүмкіндік беретін біліктілігі (білімі мен тәжірибесі). Бұл әр мұғалімнің табысты педагогикалық қызметі үшін қажетті кәсіби және жеке қасиеттердің жиынтығы.

Педагогикалық құзыреттілік - бұл педагогикалық қызметті тиімді жүзеге асыруға, педагогикалық қарым-қатынас процесін мақсатты түрде ұйымдастыруға мүмкіндік беретін, сондай-ақ мұғалімнің жеке дамуы мен жетілдірілуін көздейтін педагогикалық білімнің, тәжірибенің, қасиеттердің бірлігі болып табылатын жүйелік құбылыс. Құзыреттілік - педагог тұлғасының интегративті қасиеті, оның психологиялық-педагогикалық білім саласындағы хабардарлығын, кәсіби біліктері мен дағдыларын, жеке тәжірибесін сипаттайды.

Педагогтің кәсіби құзыреттілігі мемлекеттік білім беру стандарттарының мазмұнын іске асыруды қамтамасыз ететін жалпыланған білім, білік және қабілеттер жиынтығы ретінде анықталады [3, 27].

Кәсіби құзыреттілікті дамыту - бұл шығармашылық даралықты, педагогикалық инновацияларға бейімділікті, өзгермелі педагогикалық ортаға бейімделу қабілетін дамыту.

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде (В.Д. Шадриков) мұғалімнің кәсіби құзыреттілік құрылымында келесі компоненттер бөлінеді [4]:

- 1) жеке қасиеттер саласындағы құзыреттілік;
- 2) педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерін қоюдағы құзыреттілік;
- 3) тәрбиеленушілерді білім беру қызметін жүзеге асыруға ынталандырудағы құзыреттілік;
- 4) бағдарлама әзірлеудегі және педагогикалық шешімдер қабылдаудағы құзыреттілік;
- 5) педагогикалық қызметтің ақпараттық негізін қамтамасыз етудегі құзыреттілік;
- 6) педагогикалық қызметті ұйымдастырудағы құзыреттілік.

Осылайша, педагогикалық теория мен практикада кәсіби құзыреттіліктер білім беру процесінде тиімді, өнімді қызметті қамтамасыз ететін, педагогке қойылатын нормативтік берілген, әлеуметтік және кәсіби анықталған талаптардың жиынтығы ретінде қарастырылады. Олардың мазмұны кәсіби қызметте көрінетін білім, білік, дағдылар, практикалық тәжірибе және жеке қасиеттер жиынтығымен анықталады.

Білім беру жүйесін дамытудың қазіргі тенденциялары мектепке дейінгі білім беру мамандарының кәсіби-педагогикалық қызметінің мазмұнындағы өзгерістерді талап етеді, бұл мұғалімдерді кәсіби өзін-өзі дамытуға ынталандыратын моделін құруды қажет етеді. Мектепке дейінгі тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігінің теориялық моделі олардың кәсібилік деңгейін арттыруға, мемлекет пен қоғамның мектепке дейінгі білім беру жүйесінің алдына қойылған міндеттерді сапалы шешу қабілетін қалыптастыруға бағытталады.

Модель келесі әдіснамалық тәсілдер тұрғысынан кәсіби құзыреттіліктерді зерттеу нәтижелеріне сүйенеді: аксиологиялық (В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев және т.б.); жүйелік (М.А. Данилов, А.Г. Кузнецова, Н. В. Кузьмина және т.б.), құзыреттілік (Н. Хомский, А.В. Хуторская, И.А. Зимняя, Л.М. Митина және т.б.).

Аксиологиялық тәсіл зерттеудің принципті бағытын білдіреді, онда мектепке дейінгі тәрбиешінің кәсіби құзыреттіліктері мемлекет пен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндіктерімен байланысты құндылықтар, ерте және мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін педагогтің жеке қасиеттері тұрғысынан қарастырылады. Құндылықтар туралы ілімнен туындайтын осы тәсіл тұрғысынан кәсіби құзыреттілік жеке тұлғаны дамыту үшін педагогикалық ресурстарды пайдалану жолдарын көрсететін және мектепке дейінгі білім беру жүйесін жетілдіру перспективаларын ұсынатын философиялық-педагогикалық стратегияны көрсетеді. Бұл педагогикалық құндылықтардың субъективтілік деңгейі мұғалімнің жеке және кәсіби дамуының көрсеткіші болып табылады. Мектепке дейінгі білім берудің қазіргі тәрбиешісінің қызметіндегі білім беру парадигмасының өзгеруі оның тез өзгертін жағдайларға бейімделу, жаңа тиімді педагогикалық технологияларды игеру, өзінің педагогикалық қызметін талдау, проблемаларды көру, жаңа кәсіби міндеттердің стандартты емес шешімдерін табу сияқты кәсіби және жеке қасиеттерін жаңартады.

Бұл тұрғыда педагогикалық қызмет туралы түсінік жаңа мағынаға ие болады. Кәсіби-педагогикалық қабілеттер балалардың мәдени дамуына бағытталған кеңістікті ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Жоғары педагогикалық мәдениет - бұл мектепке дейінгі тәрбиешінің жеке басының, іс-әрекетінің және педагогикалық қарым-қатынастың негізгі сипаттамасы.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға жүйелі көзқарас мұғалімнің кәсіби дамуының біртұтас өзара байланысты процесін көрсетеді, оның барлық элементтері әр мұғалімнің қызметінде кәсіби құзыреттіліктің көрінісін барынша ынталандыруы керек. Кәсіби құзыреттер жиынтықта біртұтас тұтастықты құрайтын компоненттер, әр түрлі байланыстар мен өзара әрекеттесулер жиынтығын қамтитын жүйе ретінде қарастырылады. Жүйелік тәсіл тұрғысынан кәсіби құзыреттіліктерге әр түрлі кәсіби дағдылардың болуы, өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі дамытуға мотивацияның болуы, іс-әрекеттерді вариативті басқару, рефлексия, өзін-өзі бақылау, өз қызметінің нәтижелерін және өзін-өзі бағалау кіреді.

Құзыреттілік тәсіл мектепке дейінгі білім беру тәрбиешісінің кәсіби құзыреттерін қызметте қалыптасатын, өзектендірілетін және белсендірілетін белгілі бір құзыреттердің жиынтығы ретінде қарастыруға бағытталған. Осы тәсіл тұрғысынан мектепке дейінгі тәрбиеші – бұл кәсіби қызметке, мектепке дейінгі білім беру мәселелерінде өзінің құзыреттілік деңгейін арттыруға ынталандыратын, білім беру процесін, өзінің кәсіби қызметін ұйымдастыруға және басқаруға қабілетті, белгілі бір педагогикалық тәжірибесі бар маман.

Жоғарыда келтірілген ұстанымдарды ескере отырып, мектепке дейінгі тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігінің моделін келесідей құрылымдық-функционалдық компоненттер жүйесі ретінде көрстеуге болады:

- Мотивациялық-тұлғалық (мектепке дейінгі білім беру тәрбиешісінің кәсіби құзыреттіліктерді игеруге, оларды мектепке дейінгі білім беру саласында пайдалануға деген қажеттілігі мен ұмтылысымен, өзін-өзі дамыту мен жеке өзін-өзі жетілдірудің маңыздылығын түсінумен сипатталады);

- Когнитивтік (психологиялық-педагогикалық білімнің, нормативтік-құқықтық құжаттарды, оқу-әдістемелік және бағдарламалық құжаттарды білудің және стратегияларды құру қабілетінің болуын білдіреді);

- Әрекеттік (мектепке дейінгі білім беру мекемесінде өз қызметін жүзеге асырудың әртүрлі тәсілдерін қолдану арқылы білім мен тәжірибені практикалық және жедел қолдануға, олардың әртүрлі стандартты және стандартты емес жағдайларда көрінуіне бағытталған белсенділік);

- Рефлексивті (мұғалімнің өзінің кәсіби қызметінің процесі мен нәтижесін талдауында көрінеді).

Мотивация педагогикалық қызметтің ажырамас бөлігі болып табылады. Жетекші ішкі мотив - балалармен жұмыс істеуден қанағаттану болып табылады, кейін оған жеке және кәсіби өсу, өзін-өзі тану, қарым-қатынас мүмкіндігі, жұмыстың шығармашылық сипаты әсер етеді. Сыртқы мотивтер дәстүрлі түрде оң және теріс болып бөлінеді. Оң себептерге адамның не үшін жұмыс істейтіні жатады: материалдық ынталандыру, мансаптық өсу мүмкіндігі, ұжымды қабылдау, жетістікке жету мүмкіндігі, белгілі бір білім беру мекемесіндегі жұмыстың беделі және т.б. Теріс себептерге қысым, жаза, сын және т.б. арқылы жүзеге асырылатын үстемдік немесе билік мотиві жатады. Үстемдік мотиві педагогикалық қызметте ересек пен баланың өзара әрекеттесуінің нақты формасы ретінде екі жағынан көрінеді. Педагогикалық қызметті таңдаудың мотивациялық негізі әрқашан басқалардың игілігіне бағытталған: өзінің басым ұстанымының арқасында мектепке дейінгі тәрбиеші балаларға идеялар мен дағдыларды қалыптастыру арқылы көмек көрсетеді. Осы мотивтердің әрқайсысы педагогикалық қызметте маңызды рөл атқарады және өзіндік педагогикалық құндылықтар ретінде әрекет етеді. Ішкі мотивт бағдарды, жеке тұлғаның жетілуін, педагогикалық қызметке деген шынайы қызығушылығын көрсетеді.

Ішкі мотивациясы басым мұғалімдер-өз ісінің нағыз шеберлері. Олар көмекке мұқтаж адамдарға қиын сәтте көмектесе алады. Сыртқы мотивтердің басымдығы көбінесе Мамандық таңдау толығымен саналы болмағанын және түпкілікті болмау қаупі бар екенін көрсетеді. Мұндай мұғалім өзінің кәсіби қызметінен тез көңілі қалуы мүмкін.

Педагогтің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың әртүрлі модельдерінде осы мәселені зерттейтін ғалымдар қауымдастығы кәсіби қызметтің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін мотивтер жиынтығын білдіретін мотивациялық компонентті бөліп көрсетеді. Бұл педагогикалық жағдайлар кешенінен басқа, мұғалімнің кәсіби қалыптасуы мен оның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін жеке тұлғаның белсенділігі үлкен маңызға ие екендігімен түсіндіріледі [5].

Жалпы мотивацияға және педагогикалық іс-әрекетке, атап айтқанда, мұғалімнің жеке қасиеттеріне және құндылықтарына арналған ғалымдардың жұмыстарын зерттей отырып, мотивациялық-тұлғалық компоненттің құрамындағы келесі құзыреттерді атап өтуге болады:

- 1) жалпы білім берудің, мектепке дейінгі білім берудің құндылығын түсіну;
- 2) кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылу;
- 3) мамандықтағы шығармашылық;
- 4) педагогикалық қызмет үшін маңызды жеке қасиеттерді дамыту;
- 5) эмоционалды күйді реттеу;
- 6) мектепке дейінгі білім беру мекемесі жағдайында кәсіптік дамыту.

Педагогтің кәсіби қызметінің тағы бір маңызды аспектісі – өзін-өзі реттеу, ол күрделі педагогикалық жағдайларда оңтайлы әрекет ету үшін өзінің психикалық күйлері мен мінез-құлқын басқару мүмкіндігі. Өзін-өзі реттеуге саналы түрде бағытталған күш-жігердің қажеттілігі келесі жағдайларда туындайды:

- шешілмейтін, жаңа және ерекше мәселеге тап болу;
- мәселенің нақты шешімі болмағанда;
- импульсивті әрекетке итермелейтін жоғары эмоционалды шиеленіс жағдайы;
- қатаң уақыт тапшылығы жағдайында ойланбастан әрекет ету туралы шешім қабылдау.

Кәсіби құзыреттіліктің когнитивті компоненті мұғалімнің өзінің кәсіби міндеттерін шешуі үшін қажетті және жеткілікті кәсіби білімді игеру дәрежесімен, оларды ерте және мектеп жасына дейінгі балаларды дамытуға бағытталған білім беру процесін ұйымдастыру үшін пайдалану қабілетімен сипатталады. Ол мұғалімді біліммен, дағдылармен, біліктілікпен қаруландырады, өзін-өзі тәрбиелеу мәселелерінде белсенділіктің көрінуіне ықпал етеді, кәсіби қызметте шығармашылықты көрсетуге мүмкіндік береді. Мұғалім өзінің білім деңгейін үнемі арттыруға дайын болуы керек, жеке әлеуетті өзектендіру және іске асыру қажеттілігі, жаңа білім мен дағдыларды өз бетінше игеру қабілеті, өзін-өзі дамытуға ұмтылу, өзінің кәсіби құзыреттілігін үнемі байыту. Жаңа кәсіби білім алу барысында мектепке дейінгі тәрбиеші алынған ақпаратты өңдеудің белгілі бір кезеңдерінен өтеді: қажетті ақпаратты қабылдау және сақтау, оны өз қызмет саласына бейімдеу; мақсат, міндеттер қою және оларға қол жеткізуді жоспарлау, өз қызметінде білімді қолдану, нәтижелерді талдау және алған білімдерін қолдануға шығармашылық көзқарас. Осылайша, кәсіби құзыреттілік құрылымының когнитивті компоненті мұғалімнің өзін-өзі тәрбиелеу барысында, тәжірибеде бұрыннан бар және жаңа

білімді қолдану, алынған ақпаратты талдау және оны өз қызметіне бейімдеу қабілетінде көрінеді. Осыған сүйене отырып, танымдық компоненттің құрамдас бөліктерін көруге болады:

1) мектепке дейінгі білім беру саласында психологиялық-педагогикалық білімнің, мектепке дейінгі білім берудің оқу бағдарламасының талаптарының, білім беру процесін реттейтін нормативтік-құқықтық актілерін білу;

2) тұрақты кәсіби педагогикалық ізденісті жетілдіру;

3) кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын қалыптастыру;

4) педагогикалық қызметтегі инновацияларға қабілеттілік;

5) шығармашылық ойлау қабілеті, білім беру процесін ұйымдастыруға әртүрлі салалардағы білімді біріктіре білу.

Әрекеттік компонент танымның жалпы заңдылықтарына негізделген және мұғалімнің өзінің кәсіби қызметін мектепке дейінгі білім беруді ұтымды және сапалы ұйымдастыруы саласындағы педагогикалық дағдылардың жиынтығы болып табылады. Бұған білім беру процесін ұйымдастыру кіреді. Тәрбиеші, бір жағынан, мектепке дейінгі білім берудің ерекшеліктерін, ерте және мектеп жасына дейінгі балалармен білім беру жұмысын ұйымдастырудың ерекшеліктерін; баланың дамуының жалпы заңдылықтарын, ерте және мектепке дейінгі жастағы балалар іс-әрекетінің қалыптасу және даму ерекшеліктерін; балалардың физикалық, танымдық және тұлғалық дамуының теориясы мен педагогикалық әдістемелерін терең білуі керек, екінші жағынан, мектепке дейінгі жастағы қарым-қатынасты және жетекші іс-әрекеттерді ұйымдастыру дағдыларын қалыптастыру қажет.

Педагогикалық дағдылар көбінесе мұғалімнің жеке психологиялық ерекшеліктерімен анықталады және оның кәсіби құзыреттілігін көрсетеді. Педагогикалық қызметте мектепке дейінгі тәрбиеші ақпарат тасымалдаушы, тәрбие мен адамгершіліктің үлгісі, шығармашылық тұлға, зерттеуші, ұйымдастырушы, қарым-қатынас серіктесі ретінде әрекет етеді. Мұғалімнің дағдылары мұғалімнің жеке басын, оның қызметінің ерекшеліктерін және балалармен, олардың ата-аналарымен, әріптестермен қарым-қатынасын ашады:

1) өз қызметін және оқу-тәрбие процесін жоспарлай білу;

2) тәрбиеленушілермен, ата-аналармен және әріптестермен коммуникативтік байланыс орнату қабілеті;

3) алған тәжірибесіне сүйене отырып, өз қызметін және оның нәтижелерін түзете білу, өзінің кәсіби даму перспективаларын құру;

4) мектепке дейінгі білім берудің оқу бағдарламасына сәйкес оқу жылының басында және соңында тәрбиеленушілердің дағдыларының қалыптасуын анықтай білу;

5) білім беру процесін ұйымдастыруды жақсарту мақсатында дағдыларды меңгеру.

Кәсіби құзыреттілік шеңберіндегі мұғалімнің маңызды қасиеттерінің бірі - оның рефлексияға дайындығы мен қабілеті. Рефлексивті компонент адамның өзін-өзі бағалау, сынау, бақылау қабілетімен сипатталады.

Педагогикалық рефлексия педагогикалық жұмыстың ерекшеліктерімен және өз тәжірибесімен байланысты кәсіби рефлексия деп түсініледі. Оны жүзеге асыру кезінде мұғалімнің педагогикалық қызметтің субъектісі ретінде өзін-өзі құру процесі оның мүмкіндіктерін, жеке тәжірибесін, құзыреттілігін кәсіби қызмет талаптарымен байланыстыру арқылы жүреді. Жас маман қандай дағдыларға, қабілеттерге ие болуы керек екенін және педагогикалық қызметте өзін-өзі табысты жүзеге асыру үшін осы дағдылар мен қабілеттердің қаншалықты дамығанын анықтауы керек.

Дәстүр бойынша, рефлексия өзін-өзі талдау, бағалау, түсіну, өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекетін реттеу, тұлғашылық қайшылықтар мен қақтығыстарды сындарлы түрде шешу қабілеттерінің жиынтығы ретінде анықталады. Рефлексиялық құзыреттіліктің негізгі компоненттері: когнитивті - мұғалімнің өткен тәжірибені қайта қарау қабілеті; операциялық (әрекеттік) – педагогтің жеке іс-әрекетін құруға бағытталған практикалық іс-әрекетін жүзеге асыруы.

Рефлексиялық құзыреттілікті дамыту оның психологиялық компоненттерін, ынталандыратын сыртқы және ішкі ортаның сипаттамаларын интегративті білуді талап етеді. Рефлексияны қалыптастыру және дамыту процесі рефлексияны білуді, өзектендіру әдістерін қолдануды, қоршаған факторларға көзқарасты, өз қызметінде рефлексияның жеке тәжірибесін алуды, интроспекция, өзін-өзі бақылау, жетілдіру және т.б. қажеттіліктерін дамытуды қамтиды.

Осылайша, кәсіби құзыреттілік құрылымындағы рефлексивті дағдыларды білім беру процесінің, кәсіби қызметтің процесі мен нәтижесін талдайтын дағдылар деп түсіну керек.

Кәсіби құзыреттіліктің рефлексивті компонентінің бөлігі ретінде біз мыналарды бөліп көрсетеміз:

- 1) өзін-өзі бақылау қабілеті;
- 2) өзінің кәсіби қызметі барысында білім беру процесін ұйымдастырудағы қиындықтарды бөліп көрсете білуі;
- 3) рефлексиялық позицияға шыға білуі;
- 4) өзінің кәсіби қызметін және өзін-өзі реттеуге дайындығы мен қабілеті;
- 5) өз қызметінің процесі мен нәтижесін интроспекциялау қабілеті.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің құрылымындағы педагогикалық рефлексия мәселесінің теориялық және әдіснамалық негіздерін зерттей отырып, педагогикалық рефлексия феномені мұғалім қызметінің барлық аспектілерін құрайды, сондықтан кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру университеттің білім беру процесінде студенттерде рефлексияның мақсатты дамуы кезінде ғана мүмкін болады деген қорытынды жасауға болады.

Педагогтердің кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы мен дамуында мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің шеберлік деңгейін ғана емес, сондай-ақ жалпы білім беру процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін әдістемелік қолдауға ерекше мән беріледі. Балабақшадағы әдістемелік жұмыстың оңтайлы мазмұнын таңдаудың міндетті шарты білім беру процесінің нақты жағдайларын ескеру болып табылады.

Білім беру мекемесінің педагогикалық процесін әдістемелік қолдаудың нақты міндеттерін К.Ю. Беляя ұсынды [6]:

- мұғалім мен баланың оқу іс-әрекетіне нормативтік талаптарды белгілеу;
- нақты білім беру саласында оқыту міндеттеріне неғұрлым толық жауап беретін педагог пен баланың өзара іс-қимылының әдістерін, әдістемелік құралдары мен ұйымдық нысандарын айқындау;
- педагогтерге теориялық және әдістемелік білімді ұдайы жаңарту мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- кәсіби шеберлікті арттыру және озық педагогикалық (және әдістемелік) тәжірибе алмасу үшін жағдайлар жасау.

Әдістемелік қызметті ұйымдастырушылар педагогикалық және психологиялық ғылымның жаңа жетістіктеріне сәйкес оқу-тәрбие процесінің дамуын қамтамасыз ететін әдістемелік жұмыс жүйесін әзірлеуі қажет. Әдістемелік жұмыс жүйесін келесі құрылым бойынша жобалауға болады: болжау – жоспарлау – ұйымдастыру – реттеу – бақылау – ынталандыру – түзету – талдау. Жүйенің жұмысының сәттілігі әдістемелік жұмыстың мазмұнын таңдаудың негізі мен оңтайлылығына, педагогтердің кәсіби шеберлігі мен білім беру процесінің дамуындағы маңызды мәселелері мен үрдістерін ескеруге байланысты. Жұмыстың мазмұнын болжау мен жоспарлауда әдістемелік қызметтің нақты мақсаттарды, оларға қол жеткізу бағдарламаларын оңтайлы таңдау жөніндегі қызметі ретінде оқу-тәрбие процесін жаңа сапалы күйге ауыстыруға бағытталған әдістер мен құралдар жиынтығы арқылы анықтауға болады.

Әдістемелік қызметтің ақпараттық-аналитикалық функциясы:

1. Қызметтің соңғы нәтижесіне оң немесе теріс әсер ететін факторлар мен жағдайларды анықтау;
2. Жалпы педагогикалық процестің сапасын бағалау, жалпы және жеке міндеттерді түсіну;
3. Өткен және жаңа оқу жылдары арасындағы сабақтастықты белгілеу;
4. Тәрбиеленушілердің және олардың ата-аналарының білім беру қызметтеріне өзекті және перспективалық қажеттіліктерін талдау;
5. Оқу процесін дамыту қажеттілігін талдау, инновацияларды жүзеге асыру;
6. Озық педагогикалық тәжірибені зерттеу.

Болжамдық функция мыналарды қамтамасыз етеді:

1. МДҰ қызметінің мақсаттары мен міндеттерін болжау;
2. Түлек моделінің нұсқаларын анықтау;
3. Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу, оқыту және дамытудың мазмұнын, әдістерін, құралдары мен ұйымдастырушылық формаларын қалыптастыру;
4. Мектепке дейінгі мекеменің даму процестерін жобалау;
5. Жоспарланған инновациялық процестердің салдарын жобалау.

Әдістемелік қызметтің міндеттерін сәтті орындау әдіскердің өз ұжымын, оның психологиясын, әр мұғалімнің жеке ерекшеліктерін қаншалықты білетініне байланысты. Жеке тұлғаға бағытталған тәсіл жағдайында әдістемелік қызметті басқару - бұл әр тәрбиешінің өзін-өзі дамытуын ынталандыру, оның өзін-өзі жүзеге асыруы, педагогикалық жұмыста тұлғаның маңызды функцияларын көрсету үшін жағдай жасау: құндылықтарды таңдау, өз қызметінің мәнін түсіну (рефлексиялау), оның қажеттіліктері мен бейімділіктерін жүзеге асыру. Көшбасшы үшін әр мұғалімнің іс-әрекеттегі жеке басын (оның қоршаған шындыққа қатынасы, интеллектуалдылығы, ерік-жігері, эмоционалды мінез-құлқы, темпераменті) зерттеу мен кәсіби қабілеттерін анықтау маңызды болып табылады.

Әдістемелік қызмет жұмысының заманауи нысандары – дәстүрлі (педагогикалық кеңестер, семинарлар, практикумдар, консультациялар, аттестаттау, өзін-өзі тәрбиелеу, мониторингтер және т.б.) және дәстүрлі емес (шеберлік сыныбы, педагогикалық шеберлік мектебі, әдістемелік әзірлемелер кеші, жобалау қызметі және т.б.)

Әр мұғалімге тиімді көмек тек сараланған тәсілмен көрсетілуі мүмкін. Бұл тәсілді педагогикалық диагностика қамтамасыз етеді. Мұғалімнің жаңа кәсіби құндылықтарды иемденуінің нәтижесі - жеке өзгергіштік, икемділік. Икемді кәсіби мінез-құлыққа қалыптасқан дайындық өзінің диагностикалық іс-әрекетінің стратегиясы мен тактикасын таңдау қабілетін жүзеге асыруды қамтиды, яғни кәсіби құзыреттілік құрылымында мұғалімнің диагностикалық құзыреттілігін ажыратуға болады [7].

Диагностикалық негізде басқару процесін ұйымдастыру жеке бағдарға әкеледі, оған сәйкес бүкіл педагогикалық процесс мұғалім мен баланың жеке басынан, олардың тәжірибесінен, білімінен, дағдыларынан, бейімділіктерінен және қызығушылықтарынан құрылады. Осы мақсатта кәсіби шеберліктің диагностикалық карталары қолданылады, онда кәсіби дайындық деңгейі, кәсіби дағдылар, педагогикалық қызмет нәтижелері, мұғалімнің жеке қасиеттері, педагогикалық тәжірибе қарастырылады.

Әдістемелік жұмыста жаңа білім алу процесін үздіксіз жасауға мүмкіндік беретін рефлексивті компонент өте маңызды. Қызметті бағалау, түзетулер енгізу және одан әрі даму жолдарын анықтау мақсатында әдістемелік қызмет өз жұмысына интроспекция жүргізеді. Ол үшін әдістемелік қызмет жұмысының тиімділік критерийлері айқындалды:

- ұжымдағы жағымды психологиялық ахуал;
- педагогтердің шығармашылық пен инновацияға қызығушылығы;
- педагогтердің өз қызметіне қанағаттануы;
- біліктілікті арттырудың сапалы ұйымдастырылған жүйесі;
- кәсіби қызметтің жоғары деңгейі.

Осылайша, мектепке дейінгі тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігі субъектінің кәсіби белсенділігі барысында қалыптасатын және әртүрлі компоненттерді қамтитын көпдеңгейлі құрылымдық тәжірибені сипаттайды. Кәсіби құзыреттілік құрылымына төрт компонент кіреді: мотивациялық-тұлғалық, когнитивті, әрекеттік және рефлексивті. Мектепке дейінгі білім беру тәрбиешісінде әрбір құрамдас бөліктің құрамына кіретін барлық құзыреттердің қалыптасуы мұғалімнің кәсіби біліктілігін дамытудың қажетті шарты болып табылады. Әдістемелік қызмет моделі педагогикалық шеберліктің өсуін және әр мұғалімнің шығармашылық әлеуетін дамытуды қамтамасыз етуге, тәрбиеленушілердің қажеттіліктері мен ата-аналар қоғамының сұраныстарын ескере отырып, педагогикалық процесті жоғары деңгейде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сластенин В.А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр Академия, 2002 - 576 с.
2. Педагог кәсіптік стандарты Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 жылғы 15 желтоқсандағы № 500 бұйрығы
3. Печеркина А.А. Развитие профессиональной компетентности педагога: теория и практика: монография / А.А. Печеркина, Э.Э. Сыманок, Е.Л. Умникова: Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2011. – 233 с.
4. Коточигова Е.В. Совершенствование компетентности педагогов дошкольного образования: практ. пособие / Коточигова Е.В. и др.; под ред. Е.В. Коточиговой, Ю.И. Турыгиной. — Ярославль: ГАУ ДПО ЯО ИРО, 2017. - 66 с.

5. Савельева С.С. Профессиональная компетентность учителя XXI века: учебное пособие / С. С. Савельева. – Коломна: Коломенский государственный педагогический институт, 2008. – 88 с.
6. Ставцева Ю.Г. Методическое сопровождение педагогического процесса в ДОУ: психолого-педагогический журнал гаудеамус Т. 15, № 2, 2016, с. 109-117
7. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. Основы педагогического мастерства. / Серия «Учебники, учебные пособия». — Ростов н/Д: Феникс, 2003. - 288 с.

Берікова А.Б.,Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Педагогика факультеті, М2-ДФ-23-1к тобының магистранты
(Алшынбекова Г.К., б.ғ.к., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры)

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ САЛАСЫН ТҮЗЕТЕ-ДАМУЫ ЖҰМЫСТАРЫНА АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ НЕГІЗІНДЕ ЖАСАЛҒАН ЭЛЕКТРОНДЫ БАҒДАРЛАМА

Психикалық дамудың тежелуі (ПДТ) – соматикалық ауруға, орталық жүйке жүйесінің зақымдалуына және т.б. салдарынан баланың психикалық дамуының қалыпты қарқынының бұзылуы. Ол ақыл-ой қабілетінің төмендеуімен, танымдық дамуының артта қалуымен сипатталады. белсенділік, зейіннің тұрақсыздығы, есте сақтау қабілетінің шектелуі және т.б. Бұл әсіресе мектептегі оқудың басында байқалады. Ол уақытша және арнайы дайындық жағдайында түзетілуі мүмкін[1].

Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігінің өте төмен болуы олардың жалпы психикалық белсенділігінің төмендігінің және танымдық мотивациясының өте әлсіздігінің көрінісі болып табылады. ПДТ диагнозы қойылған маңызды белгілердің бірі-бұл когнитивті процестердің дамуының бұзылуы: есте сақтау, зейін, қиял, ойлау, сөйлеу тілі. Сондықтан өте маңызды сұрақ туындайды: кез-келген арнайы ұйымдастырылған түзету сабақтарының көмегімен баланың танымдық процестерін қалыпты жағдайына жететіндей етіп дамытуға бола ма?

Психикалық дамуы тежелген балаларда зейіннің жеткіліксіздігі танымдық белсенділіктің маңызды және байқалатын белгілерінің бірі болып табылады. Психикалық дамуы тежелген балалар сабақта өте қатты ауытқиды, жиі алаңдайды, зейін қойып тыңдай алмайды немесе 5-10 минуттан артық жұмыс істей алмайды. Психикалық дамуы тежелген балалардың зейін деңгейінің динамикасы бірдей емес екенін атап өткен жөн. Кейбір балаларда зейіннің максималды шиеленісі сабақтың басында байқалады, ал жұмыс жалғасқан сайын ол тұрақты түрде төмендейді. Басқалары үшін зейіннің шоғырлануы белгілі бір әрекеттен кейін ғана пайда болады, басқалары үшін зейіннің шоғырлануының кезеңділігі тән. Балалар шаршаған кезде зейіннің алшақтауы және зейін деңгейінің төмендеуі байқалады. Олар оқу материалын қабылдауды тоқтатады, нәтижесінде білімде айтарлықтай олқылықтар пайда болады[2].

Танымдық процестерді дамытуда ата-аналар балалардың танымдық процестерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады, өйткені олар ерте жаста негізгі тәрбиеші және мұғалім болып табылады. Баланың ойлау, есте сақтау, зейін, қиял, сөйлеу және басқа да танымдық қызметтерінің дамуы олардың іс-әрекетіне байланысты. Ең алдымен, баланың танымдық белсенділігіне ықпал ететін қауіпсіздік пен қолдауды сезінетін атмосфераны құру маңызды. Ата-аналармен бірлескен ойындар мен іс-шаралар балалардың әлеуметтік дағдыларын, ынтымақтастық пен қарым-қатынас жасау қабілетін дамытады. Бұл әрекеттер қиялды, шығармашылықты, мәселелерді шешуді және ынтымақтастықты дамытуға көмектеседі. Ережеге негізделген ойындар, рөлдік ойындар, үстел ойындары, моторика және есте сақтау ойындары интеллектуалды дамуға ықпал етеді және бала мен ата-ана арасындағы байланысты нығайтады.

«Танымдық қабілет және ата-ана» атты әдістемелік нұсқау - Әдістемелік нұсқауда қалыпты балалармен психикалық дамуы тежелген балалардың ойлау, есте сақтау, зейін, қабылдау, қиял танымдық қабілеттеріне салыстырмалы түрде жалпы сипаттама және дамытуға бағытталған әдістер мен тәсілдер, мақсаты мен міндеттері жайлы ұсыныстар жазылған. Сондай – ақ ата-аналарға балалардың танымдық дамуында қандай рөл атқара алатынын түсіндіру және практикалық көмек көрсету құралы ретінде берілген (1-сурет).